

תפילות ושבועות של חולים ורופאים

מאת ד"ר אברהם שטינברג

בשולחן ערוך, אורח חיים, סימן ר"ל סעיף ד', נפסק: "הנכנס להקיז דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלקי, שיהא עסק זה לי לרפואה, כי רופא חנם אתה". וכתב המגן-אברהם, שם, בס"ק ו': "נראה לי, דהוא-הדין בכל מידי דרפואה יאמר זה". וכן הביא מרן הרב קוק זצ"ל בסדורו עולת ראייה (עמ' ש"צ): "הבא לעשות לו איזה דבר של רפואה יאמר וכו'". (וראה בלקוט שם, הסברו על ברכה זו). ומסיים בשו"ע שם: "ולאחר שהקיז יאמר: ברוך רופא חולים". וכתב שם הטורי-זהב: "פשוט שצריך שם ומלכות כמו שאר הברכות". אומנם במשנה-ברורה סיים: "אבל לא ראיתי נהגין כן". ואכן, בשער הציון (אות ט') הוא מסיק, שלא לברך בשם ומלכות. לעומת זאת הנוסח בסדורו של מרן הרב קוק זצ"ל הוא בשם ומלכות והעיר שם: "ואם בפעולת הרפואה אין חשש סכנה כמו שיש בהקזת דם, שיש בה חתוך ורידים מברך בלא שם ומלכות, אבל מי שעושים לו נתוח פשוט, לפי עניות דעתי, שמברך בשם ומלכות כמו בהקזת דם".

והנה בין שירי ר' יהודה הלוי (שירים נבחרים - ח. שירמן, הוצאת הריאלי - מס' 18) מצאתי שירו-תפילתו של המשורר, שאמר כאשר שתה משקה של רפואה:

"אלי, רפאני וארפא	אני אשר תבחר ולא אני
אל יחרה אפך, ואספה!	על דעתך הרע והיפה
סמי ומרקחי לך - בין טוב	לא על רפואתי אני נסמך -
בין רע. ובין חזק ובין רפה	רק אל רפואתך אני צופה. -"

והנה מצינו גם תפלות ושבועות של רופאים המבקשים או מעידים על התנהגות הולמת - מבחינה דתית ומוסרית כאחת ביחס לחולים. תפלות, ובעקר שבועות כאלו, אינן נחלתנו בלבד. מצינו דוגמתם גם בין העמים הקדומים, כגון שבועת הרופאים ההודיים, שבועת היפוקרטס הידועה, שבועת האסקליפיאדים ואחרים (ראה על כך בספרו של ד"ר ז. מונטנר: "מבוא לספר אסף הרופא"). אולם דיה השואה הטובה בין שבועות, ובעקר תפלות, במקורותינו, לבין אלו של העמים, כדי לעמוד על ההבדל הגדול ברמה המוסרית וביחס האחריות, שהרגיש הרופא היהודי לעומת עמיתו הנכרי. אפשר להמליץ על כך: "ראו מה בין בני לבין חמי!"

מצינו תפלות ושבועות של רופאים יהודים שונים: תפלת השחר של הרופא בהקדמה לספר החיים, תפלת הרופאים לר' יעקב צהלון בספר מרגליות טובות (ויניציה, 1665), שבועת האמונים של אסף הרופא ועוד.

לאחרונה פרסם ד"ר מונטנר ב"סיני" (כרך י"ב עמ' ק"כ ואילך) את "משנה תפלה למשה", שהוא חירוש, שיחזור והשלמה של תפלת הרמב"ם, שהכל מדברים עליה ואף אחד לא ראה

אותה עדיין. (בעין נוסח התפלה המיוחסת לרמב"ם, ראה בדבריו של מונטנר שם, וב"דפים רפואיים" כרך י"ג חוברת א' (מרץ 1954) מאת ד"ר י. לייבוויץ, ובספר חכמי ישראל כרופאים, עמ' 110). במסגרת מאמר זה אביא רק שבועה אחת ותפלה אחת להדגמת הרוח הטהורה והנפש האצילה של הרופאים היהודיים שחברו זאת.

* * *

שבועתו של רופא

ניתן בסלוניקי בשנת שי"ט (1559)⁽¹⁾

"נשבע אני בבורא הגבור והקיים לנצח [ובעשר הדברות הקדושות, אשר ניתנו על הר סיני בידי משה המתקק, בצאת ישראל לחירות מעבדות מצרים]⁽²⁾, כי מעולם לא נטיתי בעבודתי הרפואית ממה שנמסר באמונה לנו ולבאים אחרינו⁽³⁾; כי מעולם לא השתמשתי בשקר⁽⁴⁾, לא הזמתי ולא שניתי דבר בגלל הכצע; כי תמיד שאפתי להרבות הצלת בני-אדם: כי מעולם לא הללתי את מי שהוא ולא גייתי מי שהוא בגלל עיני הפרטיים, אלא אך כשהאמת דרשה זאת ממני. אם שקר בפי, יענשני נא הבורא ומלאכי רפאל בקצף עולם ואיש לא יתן מעולם אימון בי. לא השתוקקתי לפרס על עבודתי הרפואית⁽⁵⁾ וטיפלתי ברבים בלי לקבל פרס, ועם זה בלי להפחית בשקידתי. לפעמים קרובות דחיתי בחזקה ובלי נטיה לבצע את הפרס בעד עבודתי הרפואית שהציעו לי וטוב היה בעיני לטפל ולהיטיב לחולה את בריאותו על-ידי שקדתי בטפול מלהתפשר על-ידי נדיבותו [את שרותי נתתי בלי הבדל ליהודים, נוצרים ומוסלמים]⁽⁶⁾. רום מצבו של החולה לא השפיע עלי מעולם ובאותה שקידה טיפלתי בעניים כבני מרום עם הארץ. מעולם לא גרמתי למחלה. כשהבעתי את דעתי, הייתי אומר תמיד מה שחשבתי לאמת. לא בכרתי שום רוקח על משנהו, אלא בשהיה עולה עליו באומנותו או באפיו. כשרשמתי סמים הייתי אחוז במידת מתינות בהתחשבי עם מצב הכוחות של החולה. לא גליתי מעולם סוד שנמסר לי. מעולם לא נתתי משקה מות⁽⁷⁾. שום אשה לא הפילה בעזרתי⁽⁸⁾. מעולם לא התגאלתי בהנהגה שפלה בבית, אשר אליו נכנסתי לשירות רפואי. סוף דבר מעולם לא עשיתי מעשה, שיכל להחשב בלתי מתאים לרופא מכובד ומזומחה ושמתי לנגד עיני את היפוקרטס וגלן. גם לא זלזלתי בהוראות אשר ניתנו ע"י אחרים שהעטינו באומנותם. הייתי שקדן ולא נתתי לשום דבר להסיח את דעתי מלמוד בספרים טובים. קבלתי על עצמי אבדן רכוש, נסיעות רבות ומסוכנות,

אפילו גלות, בשקט ועוז בלי חת כיאות לפילוסוף⁽⁹⁾. כל התלמידים המרובים אשר באו אלי היו
בנים לי, ובמיטב כוחותי השתמשתי ללמדם ולהמריצם לתהנה טובה. את חברי ברפואה הוצאתי,
לא כדי להשביע את אהבת הכבוד, כי אם כדי שאוכל באיזו מידה שהיא – להועיל להרמת
הבריאות של בני-אדם; אני משאיר לאחרים את המשפט אם הצלחתי בזה; אמנם זאת היתה
מטרתה ואותה העליתי על ראש תפלתי".

תפלת הרופאים

בספר "תולדות אדם", שחיבר אליהו בעל שם המכיל סגולות ורפואות מעשבים וסממנים מצאתי
תפלה, שכנראה נאמרה ע"י בעלי השם וכך כתוב שם: "וזהו הנוסח מתפילת הרופאים שיוכל
לומר כל רופא קודם שילך לבקר החולים"⁽¹⁾
"רבונו של עולם, אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה,
הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כולם ואתה נותן מחיה לכולם וצבא השמים לך משתחוים
ואין בעליותים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה ואת האדם עפר מן האדמה יצרת, נשמת חיים
באפו נפחת והמשלתו במעשה ידיך, כל שנה תחת כפיו, שהכל בעבורו יצרת. ואם יזכה
לעשות רצון קונו-ידו בכל משלה, ואם לאו-יד כל בו. ותיסרהו ביסורים וחלאים והוכה
במכאובים על משכבו ורוב עצמותיו איתן יבול בשרו מרואי ושופה עצמותיו לא ראוי ותקרב
לשחת נפשו וחיותו לממתים. ואם ישגה בתשובה שלמה לפניך תרצהו ותרפאהו כדבריך,
כדכתיב ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם, כי אתה הוא הרופא והרחמן הנאמן, כדכתיב
מחצתי ואני ארפא. וכדי להודיע לכל באי עולם, שאתה הוא הרופא ולך היכלת והגדולה וממכון
שבתך תשגיח לכל יושבי הארץ ובפרטיהם, בראת בעולמך רפואות לרפאות בהם בני-אדם
למיניהם וכותת מישרים בצותך רפואות בהן ב"א אלו לאלו ככתוב בתורה ורפא ירפא"⁽²⁾.

"והואיל וחסדים, שחננתי את לבי, וכבוד והדר עטרתי וזכיתי לידע מעט מזעיר מחכמת
הרפואה, לכן לעשות רצונך, אלקי, חפצתי ומשום אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך
לעשות, דברתי אני עם לבי להתעסק במלאכת הרפואה בשמך הגדול והקדוש ובעזרתך, למען
תצדק בדברך ותזכה בשפטך, כי אתה הוא רופא ולא אני, שאני כחומר בידך יוצר הכל ובידך
היכולת לרפאות בריותיך ואיני נשען על חכמתי ואיני שם בטחוני על הסמים ועל העשבים
וסגולות שבראת בעולמך, כי הם כאמצעים להשלים רצונך להגיד גדולתך והשגחתך"⁽³⁾. ולפי
שמלאכת הרפואה⁽⁴⁾ מסוכנת מאוד, ועוד כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ומחירא אני פן
אמשש בצעירים כאשר ימשש העיור באפלה, לכן אמרתי להחזיק בשביל רחמיך וללכת אחריך
כי באור פניך אהלך, ובאורך אראה אור, כי אתה נרי ה' וה' יגיה חשכי. לכן יהי רצון
מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי, שתשכילני שכל טוב מלפניך, ותנני מאתך דעה בינה והשכל,
והאירה עיני שכלי להבין ולהגיד חלאי הגוף על בריים ואמיתתם מכל פרטי בני-אדם שיבואו

לידי, והורני רפואת אמיתיות לכל אחד לפי מזגו, כפי הזמן הראוי לכל אחד מהם ובעת הראוי לאותה רפואה ולאות החולי ולא אכשל במעשי ולא בדברי ויראו איביו וישמחו ויסעדני ואושעה ממכשול, ואל תארע תקלה על ידי וגמלני חסדים טובים, כי לגמול חסד נכנסתי במלאכת הרפואה לפקח⁽⁵⁾ על נפשות עמך ישראל, לכן סייעני ופדני מחרפה ובזיון.

"אנא אלקי, כך בטחתי אל אבושה אל יעלצ אויבי לי. ואם יבא לידי איזה חולה, שקרבה עת פקודתו ואנושה מכתו, יהי רצון שלא אגרום קירוב מיתתו ח"ו אפילו רגע אחד⁽⁶⁾, אלא למדני לתת לו סמים לקיים נשמתו בו עד שבא שעתו, ואם ימות ח"ו יהי רצון מלפניך, שלא יחדדוני אוהביו ורעיו ובני משפחתו ולא ידהירו אחרי שהייתי סיבת מיתתו אלא יצדיקו להם את הדין ויודו שגזירת המלך היא, אשר בידך נפש כל חי ורוח כל בשר איש, ואם לא עת פקודתו קרבה אלא מלכאו ביסורים במיזת רחמנותיך, כדי שישוב שתשובה שלימה לפניך, כי לא תחפוץ במות המות כי אם בשובו מדרכו הרעה וחיה, יהי רצון מלפניך שתתגלגל זכות זה על ידי, שתורני מה אומר לו להחזירו בתשובה שלימה לפניך ושיקבל יסורים באהבה כדי שיהא כפרה על פשעיו ועל ידי תשלח דברך ותרפאיהו ובזה אהיה אהוב למעלה ונחמד למטה. והצילני משנאה וחזרות ולא אקנא באחרים ולא תהיה קנאת אחרים עלי אלא השכן ביני ובין רופאים אחרים אהבה, אחוה, שלום וריעות ולא איבוש ולא אכלם בפניהם, אלא אהיה מכובד בעיניהם ומאויבי תחכמני וירום ראשי על אויבי סניבותי מחכמתי ודעתי שפתי ברור ימללו, עד שאהיה לאות ופלא בעיניהם ולא יהיה פרוצה פה ומצפצף רע עלי ולא על מעשי, ואם ח"ו יאמרו רע עלי, לא יאמנו דבריהם ולא יכשלו חכירי ואשמח בהם. ואם ח"ו חברי ירעו מעשיהם. יהי רצון שתשמור לפי מחסום ולא אגלה נבלותם אלא אזכה לתקן את אשר עוות, ותתני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ושומעי ויעשו מה שצויתני לעשות לחולה אם הרפואה ראוי, ואם אינו ראוי אנא ה' אלקי הקשה לבם שלא יעשו ושלא יפרסמו פן אזכח⁽⁷⁾. אנא ה', אל אלקי הרוחות לכל בשר, אחת שאלתי מאתך, שתחזק כחי וזכרוני וכשאלך לבקר חולה הזכירני מיד רפואתו הראוי לו אם למדתי, ואם לאו מתחנן אני לפניך אדון כל הסבות שתסבב סיבות וגלגלים או איזה ספר רפואות ואלמד בו רפואתו או איזה ויכוח בין רופאים עד שאזכה לידע רפואתו, כי אתה הוא המסבב סיבות עולמך, כדכתיב והמסיבת מתהפך כתחבולותיו לפעלם כל אשר יצום על פני תבל ארצה. אנא גלגל על ידי זכות לעולם ואל תגלגל על ידי שום חבוב בעולם, ח"ו, ואל תמצא לידי דבר רע ולא ימצא דבר מקלקל על ידי ולא אפגום גרמא למיתת שום אדם ח"ו בעולם ולא יוזק אפילו באיבר מאיבריו לא במחיד ולא בשוגג ולא אהיה בכלל טוב שברופאים לגיהנום⁽⁸⁾. אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי, אלא בשביל הזכיות שתגלגל על ידי שאפקח⁽⁹⁾ נפשות ישראל עמך ועל ידי חצילם מהמות, שאזכה בעוה"ז לטייל בתענוג הצריך לראות בטובת בחירך לשמוח בשמחת גוייך להתהלל עם נחלתך ועיני תראה ירושלים נוה שאנן ואתהלך לפני ה' בארצות החיים. ואל יזדקק שטן במעשי ידי כי לזכות ולטהר באתי. נא פלטני מיד רשע מכל מעול ומחמץ ולא תמסרני אפילו רגע אחד

בידו פן ישיאני להתעולל עלילות ברשע ח"ו לתת איזה משקה או סם להזיק שוט אדם או להפיל אשה הרה ח"ו⁽¹⁰⁾. ואם ישיאני קדמה פניו הכרעהו, פלטה נפשי ממנו ה' עשקה לי. ערביני נא כי אתה תקותי ה' אלקי מבטחי מנעורי, וטהר מחשבותי וזכה שרעפי לבל אחשוב מחשבה רעה ח"ו, ועל שום אשה בין בתולה בין בעולה בלכתי לבקרה ולא אתור אחרי לבבי ואחרי עיני⁽¹¹⁾, והצילני מכל היזק חזולי ומרוה המתרגשות ובאות בשביל החזלי, יומם השמש לא יבני וירח בלילה אם אצטרך לבקרה בלילה.

"ואנא בעל החסד הרחמים, גל עיני ואביטה סודות מעשיך הנפלאים ואת הסגולות והרפואות אשר יסדת בעשבים, ובאבנים, ובזרעים, ובפרחים, בשרשים, בעלים, בעצים, ובפירות, ביין, ובשמנים, במימות ובשאר המשקים, בבע"ח אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ בפשוטים ובמרכבים, ובהם אגיד זרועך לדור לכל יבוא גבורתך. יהי רצון מלפניך, שתשלח ברכה בכל מעשי ידי ובשכר שתנו לי על טרחי⁽¹²⁾ אראה ממנו סימן ברכה ואזכה להשתמש ממנו על מעשים טובים ומישורים לפניך להגדיל תורה ולהאדיר. ויהא מזונותי ומזונות זרעי זרע זרעי מסורים בידך ולא ביד בשר ודם ויהיו כריח גדול וכדי שלא אצטרך ליטול דבר מן העניים החולים, אלא אדרבה, אזכה לחגנם ממה שחננתני, כי ממך הכל ומידך אתן לך ותזביתני זכר טוב מלפניך, שבכל אשר אעשה אשכיל ואצליח ובפרט במלאכה זו תגדיל עמי חסדיך, שיקראתי לרפאות חולים אשר אפשר להם הרפואה ויהיו נרפאים על ידי עד החיותם. ואשר הם בלתי אפשרי הרפואה ואנושה מכתם, שגזרת שלא ירפאו מאותו החולי עד יום מותם, אל יקראוני לרפאתם, בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי. ואם יכבדתי בני-אדם בשביל חכמתי אל תביאני רגל גאוה, אלא נפשי יגמל עלי עמם כגמול עלי נפשי, ואל ישלוט בי יצר הרע ועין הרע ולא יחשדוני בשום דבר בעולם, ואל תביאני לא ליוד נסיון ולא לידי כזיון, והצילני מהרהור חטא ועבירה ועוון מעתה ועד עולם. והלבש את נפשי בגדים נאים ופאר וכלי שרת הלא הם עטרת תפארת למראה טובות הריח למצוא חן בעיניך, וחזק כח הרגשות כל חושי. שיגדילו האמת מכח שאזכה לפניהם ולא אטעה בשום אחד מהם לא בטעם, לא בריח, לא בראיה, לא בשמיעה ולא במישוש, אלא יאמר לי על הן הן ועל לאו לאו, על מר מר ועל מתוק מתוק, כדי שלא יגיע שום נזק לחולה בשביל חולשי הרגשותי וכן לחזק כח הדבור של חולה וכח רעיונותיו וזכרונו, שיגדילו האמת מסבות החולי ולא יטעה בהם כלל ולא ישקר לי בהן לאיזו סבה, פן ח"ו אשגה גם אני בטעות, אלא אזכה לבין סבות חוליו מתוך דבריו ומתוך סמני חוליו, ואהיה ראוי וחכם להגיד לחולה העתידות לבוא לו כדי האמת דברי ואזהרותי אליו וישמור כל אשר ציתיו. סמכני באמתך ואחיה, אל תבישני משוברי, חפה נא מלבי את תקותי, אל תפן אל רשעי ואל תתעלם מבקשתי וחגני וענני ושמע תפלתי, כי אתה שומע תפלתי. ועל הכל אני חייב להודות ולהלל ולשבח את שמך הגדול, כי טוב נגד חסדיך תרב גדולתך ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' וגו' אמן".

(1) נקט לשון יחיד, כלשון הפסוק בירמיהו פרק י"ז פסוק י"ד: רפאני ה' וארפא. אמנם בברכת שמונה-עשרה - הברכה השמינית - תקנו אנשי כנסת הגדולה בלשון רבים, וכבר נשאלה השאלה בין הראשונים, לפי דברי התוספתא "שכל הכתוב ליחיד אין מכנים אותו לרבים". וראה בטור או"ח סי' קט"ז, כמה תירוצים לקושיא זו.

(7-8) כך היא השקפת היהדות, שאף שנתנה רשות לרופא לרפאות, והאי רשות מצוה היא (שו"ע סי' של"ו ס"א), אין הרפואה תלויה ברופא בשר ודם ובתרופות שהוא נותן, אלא בקב"ה, וכל ההשתדלויות הן בבחינת "הרבה שלוחים למקום". כך כתב בברכי יוסף יו"ד סי' של"ו: "ינהג כדרך של בני-אדם ואורח כל ארעא להתרפאות ע"י רופא ולבו בל עמו, רק ידבק בקונו למתקן ברחמי בכל לב ובו ידבק דוקא". ובספר חובות הלבבות שער הבטחון, פ"ד: "וכאשר יבטח בבורא, ירפאהו מחוליו בסבה ובלתי סבה, כמו שכתוב ישלח דברו וירפאם (תהלים, ק"ז). ובשו"ת הרשב"א, ח"א, סי' תי"ג: "ואם חל המקרה בחליים, מותר לעסוק ברפואות, ובלבד שיהא לבו לשמים וידע שאמיתת הרפואה ממנו וכו'". ובמנחה בלולה: "כתוב (אצל אסא) בחוליו לא דרש את ה' כי ברופאים, אך החולה אם על ה' ישליך יהבו, מותר אח"כ לדרוש ברופאים. כי הקב"ה מקרב כל נסיו אל הטבע". וביד אברהם, ליו"ד סי' של"ו ס"א: "ומצוה היא (לרפאות) ובלבד שיהא לבו לשמים וידע שאמיתת הרפואה ממנו וידרשנו ולא יכוון שהכל תלוי בסם פלוני ובאיש הרופא, וכמו שכתוב: "גם בחוליו לא דרש את ה' כי ברופאים". ובס' אורחות צדיקים שער השמחה: "אע"פ שכל בריאת האדם, וכו' בגזירת הבורא. מ"מ יש לאדם... לתקן לו הרפואות ויבטח בה' שירפאהו והרופא באים לו מאת ה' לרפאהו... ועל המכניס עצמו בסכנה ואומר: אני בטוח בה', עליהם נאמר וכסיל מתעבר ובוטח... ועונשו גדול ממי שממית אחרים". (בענין זהות מחבר ס' אורחות צדיקים, כתוב בהקדמה לספר זה: "שם המחבר לא נודע לחכמים וכו' ומביאו הרמב"ם בפ"ד ראבות ולפי תשמע חברו רבו של הר"י מיגש, רבו של הרמב"ם", אמנם בשער השמחה, די"ז, מזכיר המחבר את הרמב"ם: "כתב רבינו משה המיימוני וכו'", ויתכן שעקר הספר נתחבר לפני הרמב"ם חזלו בו הוספות לאחר חרו של הרמב"ם); ובקובץ אגרות של החזן-איש, ח"א, אגרת קל"ו: "מ"מ צריך לפלס מאד, כי שתי תנטיות מקו האמת המדויק אינן ישרות, אם לבטוח יותר ממדרגת הבטחון שהגעתי אליו באמת, ואם להאמין בהשתדלות טבעית יותר מדי".

הערות לשבועתו של רופא:

1. הרופא היהודי אמטוס לודיטנוס (1511, פורטוגל - 1568, סלוניקי) הוא מחבר שבועה זו. היה אנוס בספרד, גדל במעמדו עד שהוזמן להיות רופאו האישי של האפיפיור ולבסוף נמלט לסלוניקי, חזק לחיק היהדות ונפטר כרופא ליהודים. היה מגדולי חוקרי הרפואה במחצית הראשונה של המאה ה-16.

2. זוהי כנראה תוספת מאוחרת יותר, ומה שמדגיש דוקא את עשרת הדברות, לכאורה אין זה מתאים כל-כך להלכה, כי במס' ברכות, די"ב ע"א, כתוב שבטלו רבותיט, שיקראו את עשרת הדברות עם קריאת שמע מפני תרעומת המינים, שאומרים שלהם מעלה על שאר התורה. ובשו"ת הרמב"ם שאלה שס"ג פסק שלא לעמוד בשעה שקוראים את עשרת הדברות בפרשת השבוע (יתרו ואתחנן), "בגלל שמגיע בזה מן ההפסד באמונה, ומדמים שיש בתורה מדרגות ומקצתה מעולה ממקצתה, וזה רע מאוד". אומנם בשו"ע או"ח סי' א' סעיף ה' פסק הרמ"א, שדוקא בצבור אסור לקרות את עשרת הדברות, אבל ביחיד מותר לומר בכל יום, וא"כ שבועה זו, שיש לה אופי של שבועת יחיד, בודאי מותר להזכיר במיוחד את עשרת הדברות.
3. הכוונה בראה לסודות הרפואה, שנמסרו לרופאים מדור דור.
4. משפט זה וכמה משפטים הבאים אחריו אתם קשורים דוקא לרופא אלא לכל אדם הגון. אומנם מצינו אצל הרופאים דרישה מוסרית רמה יותר משאר כל אדם, וכך כתב אסף הרופא (164§): "וגם נאה לחכם הרופאים המרפא חולה להיות כל מלאכתו באמונה, במסור וברעת וברוב תבונות בכל מעשה תבונתו, בכל מעשה רפואתו". והוא מכנה את הרופאים האמיתיים בתור "חכמי הרופאים והלכי הישר" (409 §)
5. צריך לומר, שזה לפני משורת הדין, שהרי עפ"י הדין מגיע שכר לרופא ככל שידרוש, ואף דמים מרובים, עי' בספר התשב"ץ סי' תקפ"א: "ובענין הרפואות, דרך בני-אדם ליתן דמים מרובים ולא נאמר ששיחק בו כן פסק רבינו יהודה ז"ל". ובשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקפ"ו: "... אבל אם התנה בשכר הרופא הרבה, חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לו דמים". וכך נפסק בשו"ע יו"ד סי' של"ו ס"ב: "הרופא אסור ליתול שכר החכמה והלמוד, אבל שכר הטורח והבטלה מותר". ובס"ג: "אבל אם התנה בשכר הרופא הרבה, חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לו דמים". וראה עוד בענין שכר הרופא בשו"ת ציץ אליעזר ח"ה, קנטרס רמת רחל סי' כ"ד-כ"ה; בקובץ "התורה והמדינה" כרך ז-ח עמ' רצ"ט-ש"ד; חכמת אדם, כלל ק"א, סעיפים כ"ב-כ"ד; "משנת אברהם" על ספר חסידים סי' תת"י סק"ב; "הרפואה והיהדות", מאת הרב יעקוביץ, פרק 19; אסיא, גליון ג', עמ' 30.
6. הוספה מאוחרת ויתכן שזה בגלל הצנזורה.
7. עובדה זו מופיעה ברוב השבועות של הרופאים. בשבועת האסקליפיאדים היא מנוסחת: "לא אתן סם המות לשום אדם, אף אם יבקשנו, ולא עצה לכך". וראה לקמן בהערה 6 לתפלת הרופאים מספר תולדות אדם.
8. בשבועת האסקליפיאדים: "לעולם לא אתן סמא דנפצא לאשה". בענין אסור ההפלה המלאכותית לפי ההלכה ראה ב"נרעם" כרך ד עמ' ל"ו-נ"ו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' מ"ח פרק א' (ב'-ה'); שו"ת יביע אומר ח"ד חאה"ע סי' א': שו"ת משפטי עוזיאל ח"ג חור"מ סי' מ"ו-מ"ז; "נרעם" כרך ט עמ' קצ"ג; שו"ת שרידי אש ח"ג סי' קכ"ז; "הרפואה והיהדות" - פרק 14; שו"ת שאילת משה חאה"ע סי' י"א-י"ב; "קל תורה" - כרך י"ג - חשוך חשי"ט; שו"ת מחזה אברום ח"ב חיו"ד סי' י"ט; שו"ת בית-יצחק, חיו"ד, ח"ב סי'

קס"ב; אנציקלופדיה תלמודית ערך "אין דוחין נפש מפני נפש"; אסיא, גליון ב' עמ' 33, שם גליון ד', עמ' 19; שם, עמ' 37.

הבעיות ההלכתיות הקשורות בהפלה מלאכותית הם:

- א. אסור דאורייתא משום "אביזרייהו דרציחה" - לפי כמה שיטות;
- ב. קל ודמר משום הוצאת זרע לבטלה;
- ג. מחבל או משחית, כי "עובר ירך אמו";
- ד. מניעת חיים בישראל, ביטול מצות פריה ורביה ובטול מצות "לשבת יצרה".
- ה. חשש לסכנת נפשות על פי הכלל: "כל מפלת בחזקת סכנה".
9. פילוסוף - אוהב חכמה.

הערות לתפלת הרופאים:

1. בצורה מקוצרת הובאה תפלה זו בספר "חכמי ישראל כרופאים", עמ' 180 (ד"ר ד. מדגלית).
2. במס' ב"ק, דפ"ה ע"א: "ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות". ובעיו"ע יו"ד סי' של"ו ס"א: "והאי רשות מצוה היא". וראה מאמרי בעתון "הצפה" מיום י"ב תשרי תשכ"ו (8.10.65) "ורפא ירפא - בהלכה ובמחקר", שבו סכמתי את דעות הפוסקים והפרשנים על פסוק זה.
3. ראה לעיל הערתי (8-7) לשירו של ריה"ל וצרף לכאן.
4. הלשון הזו "מלאכת הרפואה" מקובלת בין הראשונים, ולדוגמא ראה בפרק ה' משמונה פרקים להרמב"ם: "שדש למלאכת הרפואה מבוא גדול במעלות השכליות המידות ובידיעת הש"י ובהגיע אל ההצלחה האמיתית ויהא למודם ובקשתם עבודה מן העבודות הגדולות". וב"ספר המבקשו" לרש"ט פלקירא עמ' צ' (בהוצאת טרקלין): "מלאכת הרפואה מכל המלאכות חשובה, כי היא מלאכה וחכמה ואל חכמת הטבע קרובה".
5. הלשון "לפקח" על גפשות עמך ישראל היא, כנראה, כאותה לשון במס' כתובות ד"ה ע"א: "מפקחין פקח-נפש בשבת" ופירש רש"י שם: פיקח - פושקונברמ"ש בלעז. וכתב המתרגם שם שזו מלה משובשת, ואומנם במס' יומא דפ"ד ע"ב כתב רש"י: פקח-דשקומברנ"ש בלעז ותירגם המתרגם: רעטונג, בעפרייאונג (כלומר: הצלה), אומנם במס' שבת דק"נ ע"א פירש רש"י: פקח-דיקומבימונ"ט בלעז, ובפירושו רש"י על הרי"ף שם: דישקוברמינ"ט - וכתב המתרגם: וועגריימונג, אבריימונג דעס שוטטעס (כלומר: הסרה) וראה במילונים, ולא באתי אלא להעיר.
6. עפ"י המשנה (שבת, ק"א): "המאמץ (סוגר עיני הגוסס) עם יציאת הנפש הרי-זה שופך דמים". ובמס' שמוצת פרק א', המשילו את זה לנר שכבה וחלכת, אדם מניח אצבעו עליה

מיד כבתה, כי גיסס הרי הוא כחד לכל דבריו. וכן נפסק בשו"ע יו"ד סי' של"ט. יתכן שמחבר תפלה זו נוגע כאן גם בבעית האאותגזיה - הרצח מתוך חמלה שהחברה האנושית מתלבטת בה כבר רבות בשנים. נושא זה נדון בהרחבה רבה בעקר ע"י רבני דורנו. ראה בנידון זה: (שו"ת חת"ס חיו"ד סי' ע"ו; שו"ת בנין ציון סי' קי"א), נצר מטעי סי' ל'; קובץ "התורה והמדינה" כרך ה-ו, עמ' רנ"ז; שם, קובץ ז-ח, עמ' שט"ו-ש"כ; "שבילין" - אייר תשכ"ג גליון ה' (עמ' ל"ד); "קול-תורה" - כרך י"ב, ניסן תשי"ח: "הרפואה והיהדות", פרק 11; אסיא, גליון ג', עמ' 2-41.

7. צ"ל: "אתבזה".

8. משנה אחרונה במס' קידושין (דפ"ב) וכן הובא מאמר זה במס' סופרים פט"ו ה"י. מתוך דברי התפלה, מסתבר, שמחברה פירש מאמר זה לפי דרכו של הרמב"ן בספר "תורת האדם", סוף שער הסכנה: "וזו שאמרו טוב שברופאים לגיהנום, לגנות דרכן של רופאים בפשיעות וחדונות שלהם נאמר, אבל לא שיהא חשש אסור בדבר". וכך מסביר הרב ישראל ליפשיץ בפירושו על המשנה "תפארת ישראל" (קידושין, פ"ד אות ע"ז): "מי שחושב עצמו שהוא המומחה היותר טוב שברופאים הוא מעותר לגיהנום, דבגאותו זאת סומך על ידיעתו בספק ואינו מתייעץ עם חבריו, בראוי למי אשר בפיו ובקולמוסו מונח חיים או מות, וגם ברוב גאותו אינו מסתפק שמא יטעהו דמיונו ואינו חושש לעיין היטב בספרי הרפואות קודם שיתן להתולה סמי רפואה". וראה מאמרי בעתון "הצפה" מיום ג' חשוון תשכ"ז (29.10.65) "רופאים לשבח ולגנאי" שקבצתי את שיטות המפרשים השונים בבאר מאמר זה.

9. ראה הערתי (5) לעיל.

10. ראה הערתי (8) לשבועת אמטוס לוזיטנוס.

11. בנגד ליתר העמים הקדמונים - כולל היוונים - לא הגבילה היהדות את הגבר מלרפא נשים. גם הנוצרים וגם המוסלמים הקפידו מאוד שכל מין ירפא רק את בני-מינו. בתפלות הרופאים היהודיים מוצאים בקשות מעין זו, כגון: אסף הרופא הזהיר: "לא תתן יופי של אשה לעורר תאות זנות". הרופא רבי יעקב צהלון: "כשהרופא מבקר אשה היא צנוע ולא יסור אחר שרירות לבו", ובתפלת הרופאים שלו: "זכה את מחשבותי וטהר את הרהורי שלא אחשוב רעה על אשה, בין בתולה ובין אשת איש ולא אתור אחרי לבי ואחרי עיני". בהלכה מצינו דיון רחב על בעיית הייחוד של רופא וחולה, וחלות כאן אותן ההגבלות שדין ייחוד מגביל כל יחדי ויהודיה. פרט להגבלה זו אין שום מניעה והגבלה לרופא נשים עפ"י ההלכה. לבעיית הייחוד אצל רופא ראה: שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' מ' פרק א', פרק י"ב; אוצר הפוסקים סי' כ' סק"ב אות ב'; שם, שם, סקי"ח אות ד'; שם, שם, סקל"ה אות ז'; שם, סי' כ"ב סק"א אות ז'; הערות לאוצר הפוסקים כרך ט' עמ' ק"ל; "הרפואה והיהדות" - פרק 10.

12. ראה הערתי (5) לשבועת אמטוס לוזיטנוס.